

VERITAT O MENTIDA?

Els "mockumentaris" o falsos documentals permeten inventar històries fictícies presentades com a versemblants

TEXT LLUÍS ARCAL

“Operación Palace”, el programa especial sobre el 23-F de Jordi Évole, a més de generar una important polèmica, va posar de nou sobre la taula un gènere audiovisual com el fals documental, més conegut per l’expressió anglosaxona *mockumentary*. Però no era el primer cop que s’emetia un producte televisiu d’aquests tipus, ja que els falsos documentals tenen un llarg recorregut a l’esquena.

L’emissió del fals documental “Operación Palace” a La Sexta, el passat 23 de febrer, va provocar reaccions de tot tipus, bàsicament a les xarxes socials, i va tornar a posar en evidència les conseqüències que pot tenir un format d’aquestes característiques en l’audiència televisiva, sobretot a nivell ètic.

La col·laboració de personatges reals que van acceptar participar en la broma per donar versemblança a la falsa història presentada per l’equip de *Salvados* va ser el pal de paller d’una proposta televisiva que també perseguia altres objectius com ara transmetre a l’espectador un missatge crític en el qual es denunciava la falta de

ARTE VA EMETRE UN *MOCKUMENTARY* EN QUÈ ES DEIA QUE KUBRICK VA PARTICIPAR EN UN MUNTATGE SOBRE L’ARRIBADA DE L’HOME A LA LLUNA

transparència de la normativa espanyola a l’hora d’investigar els secrets d’Estat.

Aquestes van ser les dues principals potes sobre les quals va reposar aquest fals documental que, això sí, va deixar pel final sincerar-se amb l’espectador i revelar que tot havia estat una farsa, una mentida ben elaborada. “Era un producte preparat per obtenir una determinada reacció”, afirma Antoni Roig, professor de Comunicació de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), qui assegura que “el programa va provocar que molta més gent es qüestionari

la versió oficial sobre el que realment va passar el 23-F”.

Respecte a la posada en escena de l’“Operación Palace”, la també professora de Comunicació d’aquesta universitat, Gemma San Cornelio, considera que “tots els mecanismes de versemblança que van fer servir eren correctes, tant els tràilers inicials com el desenvolupament”.

“Operación Palace”, però, no va ser un experiment, sinó un més d’aquest tipus de programes, coneguts com a *mockumentary*. No gaire lluny en el temps, el 2004, el prestigiós canal francoalemany Arte va emetre el polèmic “Operació Lluna”,

un fals documental en què es posava en dubte l’arribada de l’home a la lluna a bord de l’Apolo XI. De fet, l’“Operació Lluna” involucrava

directament el director de cinema Stanley Kubrick com a responsable del suposat muntatge que buscava simular l’arribada a aquest satèl·lit.

ENTRETENIR I DENUNCIAR

Ara bé, què ha de tenir un fals documental perquè pugui ser considerat com a tal? Versemblança, entreteniment, denúncia o engany, entre altres, són algunes de les paraules que els experts i analistes de la matèria utilitzen a l’hora de definir-ne el format.

“La funció fonamental d’un *mockumentary* ha de ser la d’entretenir”, subratlla Jordi Sánchez-Navarro, professor de Comunicació de la UOC i autor de l’estudi *Imágenes para la sospecha* (Glènat, 2001). Cal assenyalar que en anglès *mock* vol dir ‘burla’ i, per tant, aquesta etimologia ja pot servir de guia per saber quina és la intenció principal del fals documental.

També hi coincideix el doctor Josep Lluís Micó, professor de la Universitat Ramon Llull (URL): “El *mockumentary* també té una altra intenció que és aportar informació sobre determinats fets rellevants, tot i saber que allò que s’està veient és una reconstrucció, una simulació o, simplement, una fabulació”.

Una altra de les finalitats d’un fals documental pot ser la d’educar. Sánchez-Navarro ho exemplifica amb *The War Game* (*Joc de Guerra*, Peter Watkins, 1965). “Aquest film ultrarealista reflecteix els possibles efectes sobre la població d’un atac nuclear a Anglaterra”, assegura aquest expert, que precisa que “no és ben bé un documental, sinó que està rodada de manera superealista aprofitant l’estil dels documentals”. En aquest sentit, San Cornelio afegeix que “hi ha moltes sèries documentals en què es planteja un hipotètic futur de manera molt catastròfica com, per exemple, l’skyline de Nova York tot rovellat”.

Finalment, un dels objectius que pot perseguir la realització d’un fals documental

ELS PRINCIPALS REFERENTS

Des dels anys trenta fins a l'actualitat, diferents falsos documentals han deixat empremta i s'han convertit en autèntics referents d'aquest gènere. A continuació, n'enumerem alguns dels principals:

LA GUERRA DELS MONS

(Orson Wells, 1938)

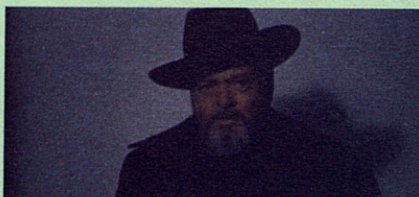
Amb només vint-i-tres anys, Orson Wells va fer l'adaptació radiofònica de la novel·la homònima d'H. G. Wells en què es retransmetia un suposat atac extraterrestre a la Terra. Va causar pànic i diferents intents de suïcidi als Estats Units.

JOCS DE GUERRA

(Peter Watkins, 1965)

Pel·lícula ultrarealista que explica els efectes d'un suposat atac nuclear sobre Anglaterra i com els supervivents s'han d'enfrontar a les conseqüències.

F FOR FAKE

(Orson Wells, 1974)

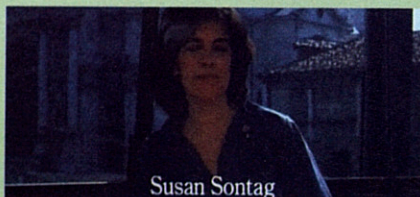
Plantejada com una gran falsificació, la pel·lícula és considerada com l'última de Wells i gira entorn a l'engany. Al llarg del film, s'adverteix que el que es diu és fals, però el joc de miralls que s'hi aplica en totes les afirmacions fa qüestionar-ho tot, reforçant-ne, així, la possible veracitat.

THE RUTLES

(Eric Idle, Gary Weis, 1978)

Paròdia en clau d'humor d'un ex-Monty Python sobre els Beatles. El fals documental recorre la història d'un grup musical, The Rutles, que no amaga els clars paral·lelismes amb la mítica banda de Liverpool. El film compta amb curiositats com els testimonis dels mateixos Mick Jagger o Paul Simon. Es considera un exemple del subgènere denominat *rockumentary* (fals documental de rock).

ZELIG

(Woody Allen, 1983)

Considerada una de les obres culminants del gènere, per l'important treball de falsificació i l'aplicació de totes les eines del documental, explica la història d'un suposat fenomen dels anys vint als Estats Units: Leonard Zelig.

FORGOTTEN SILVER

(Peter Jackson, 1996)

Anys abans de dirigir *El senyor dels Anells*, Peter Jackson va aplicar amb absolut rigor les tècniques del gènere per explicar la història del pioner del cinema Colin McKenzie i la seva pel·lícula *Salomé*. McKenzie mai va existir i al film es fa evident la comparació amb la pel·lícula *La Intolerància* (1919) de D. W. Griffith.

OPERACIÓ LLUNA

(William Karel, 2002)

Un dels màxims exponents del gènere. L'obra implica el director Stanley Kubrick en un suposat muntatge per simular l'arribada de l'home a la Lluna.

no és altre que la denúncia, com en el cas de l'“Operación Palace” que, tal com assenyala Sánchez-Navarro, “volia posar de manifest l'opacitat oficial per investigar sobre els fets del 23-F”.

COM SI FOS REAL

A banda de les qüestions discursives, un *mockumentary* també ha de presentar uns aspectes formals i de realització ben definits. Els experts coincideixen en la necessitat de presentar imatges d'arxiu, la invocació de la figura de l'entès en la matèria o certs mecanismes retòrics, com mirar i parlar a càmera i presentar-ho en format entrevista. “Alguna cosa així com donar-hi un vernís de realisme”, afirma Sánchez-Navarro.

ÉVOLE ES VA INSPIRAR EN EL “CAMALEÓ”, EL POLÈMIC PROGRAMA DE TVE QUE VA AVANÇAR-SE CINQ MESOS AL COP D'ESTAT A LA URSS

Si es planteja un problema d'ètica periodística en l'emissió d'un producte d'aquestes característiques, els analistes coincideixen a negar-ho, sempre que es compleixi una condició *sine qua non*: dir a l'espectador que el que està veient és fals. En aquest sentit, si es compleix aquesta condició tampoc no hauria de suposar una pèrdua de credibilitat per a l'autor del fals documental. Això sí, en el cas de l'“Operación Palace” se li

retreu que aprofités la franja horària de *Salvados* per oferir un programa totalment diferent. “Així s'ha enganya l'espectador”,

EL FALS DOCUMENTAL HA DE PRESENTAR ASPECTES FORMALS I DE REALITZACIÓ BEN DEFINITS, COM LES IMATGES D'ARXIU O LA PRESENCIA D'EXPERTS

critica Micó. Més contundent es mostra Sánchez-Navarro, que considera que una de les missions del *mockumentary* és posar de manifest alguna crisi fonamental, fet que considera que no va assolir el programa d'Évole. “Quin és el missatge final?, que el discurs sobre el 23-F està manipulat? Això ja ho sabem”, recalca aquest professor, que afegeix que “el pro-

grama no va donar cap informació més ni cap mirada crítica afegida de la que tenia l'espectador abans de veure'l”.

Antoni Roig, però,

es mostra més comprensiu i manifesta que “tot i que no queda clar el que realment aporta el programa, sí que va aconseguir que molta més gent es qüestionés la versió oficial sobre el 23-F”.

L'EXPERIMENT DEL “CAMALEÓ”

Però l'experiment de l'“Operación Palace” tampoc no és nou a casa nostra. I és que, el 5 d'abril del 1991, es va emetre

al circuit català de La 2 un dels programes que més rebombori i conseqüències va desencadenar pel fet de tractar-se d'un

fals documental:

“Camaleó”. Elaborat des dels estudis de TVE a Sant Cugat, era un fals informatiu especial en què es va informar d'un cop

d'estat a l'antiga Unió Soviètica i que, en teoria, desembocava en la mort del màxim dirigent Mikhaïl Gorbachov. Tot i avisar, abans i després de l'emissió, de la falsedat de l'informatiu, el cert és que va tenir unes conseqüències bastant funestes.

Entre altres, va suposar la destitució fulminant de Joan Ramon Mainat, cap de Programes de la cadena, mentre que els conductors d'aquell programa, Josep Abril i Joaquim Guzmán, foren temporalment apartats dels informatius. El més sorprenent del cas, però, és que a l'agost d'aquell any, cinc mesos després de l'emissió del polèmic programa, la URSS va viure un cop d'estat quasi calcat al que parlava el “Camaleó”.

“Allò no és va entendre, potser perquè en aquella època ni el públic ni la professió era tant madur”, explica Micó, que no dubta que “la capacitat visionària que va tenir el programa va ser sorprenent”. Això sí, considera que “el temps els ha fet justícia i el mateix Évole els cita com a font d'inspiració”. **Ç**

Més informació a:

www.youtube.com/watch?v=Zle_YuKgQQE → Operació Lluana

www.youtube.com/watch?v=qUW8JsLDsNo → Zelig

www.youtube.com/watch?v=TA7bYjCbfX4 → The rutles

www.youtube.com/watch?v=nrGg8PfbkZw → Jocs de guerra

www.youtube.com/watch?v=KWZUGo-nn_Q → F for fake

+ info